

MİLLÎ MÜCADELE YILLARINDA İNGİLİZ VE FRANSIZLARIN İŞGAL ETTİKLERİ GÜNEY BÖLGESİ'NDE HABERLEŞMEYE YÖNELİK SANSÜR UYGULAMALARI*

ÖMER FATİH BAŞKAN**

ÖZ

I. Dünya Savaşı'ndan sonra harp Güney Bölgesi'nde devam etti. Daha savaş esnasında planlamalara giren İngiltere ve Fransa kendi aralarında Sykes-Picot Gizli Anlaşmasıyla Güney Bölgesi'ni işgal etmeyi düşündü. Bu amaçla bölgeyi belirli bir sınırsal tanımı olmayan "Kilikya" olarak tanımlayan işgalci devletler, ucu açık bir bölgesel tanımlamayla genişleyebilmeyi tasarladılar. Güney Bölgesi'ni işgal eden İngiltere ve Fransa, şehirler arasında ve hükûmetle kurulacak bağlantının bölge ahalisini heyecanlandıracağı gibi kendilerine karşı oluşabilecek tepkiden çekindi. Bu amaçla İngiliz ve Fransız işgal kuvvetleri; Antep, Adana, Maraş ve Urfa'nın dış dünyayla bağlantısını posta ve telgrafı sansürleyerek denetimi altına aldı. Her türlü muharebatın sansürlendiği gibi hükûmetle kurulacak resmî haberleşme de sansürlendi. Böylece dış dünyayla bağlantısı kesilen bu şehirlerde haberleşme yok denecek ölçüde azaldı. Ancak koşullar ne kadar zor olsa da vatanın selameti için haberleşmenin sağlanması gerekiyordu. Bu nedenle İngiliz ve Fransız askerinin yanısıra bölgenin haberleşme noktalarını çok iyi bilen Ermenilerin atlatılması lazımdı. Bunun için bölge ahalisi İngiliz ve Fransız sansürünü, farklı güzergah yolları veya şifreli haberleşmelerle atlatmaya çalıştı.

Bu makalede Millî Mücadele döneminde İngiliz ve Fransızların Güney Bölgesi'nde haberleşmeye uyguladığı sansür ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maraş, Antep, Urfa, Adana, Sansür, Haberleşme.

* Bu makalede Etik Kurul kararı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. / There is no study that would require Ethical Committee approval in this article.

** Dr., Özel Necip Fazıl Temel Lisesi, Kahramanmaraş/TÜRKİYE, omer-baskan@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-8472-430X

CENSORSHIP APPLICATIONS FOR COMMUNICATION IN THE SOUTHERN REGION OCCUPIED BY THE BRITISH AND FRENCH DURING THE YEARS OF NATIONAL STRUGGLE

ABSTRACT

After WWI the war continued in the southern regions. Before the war was over Britain and France contemplated invading the southern territories with the Sykes-Picot secret treaty. For this purpose, they gave the name of the region without the boundary definition of “Kilikya” and they planned an unlimited expansion. After the occupation, according to occupation forces, the relationship between the government and in other cities as well to excite the people were afraid of the reactions that can occur against them. For this purpose, the British and French occupation forces censored mail and telegraph traffic between Antep, Adana, Maras and Urfa’s outside world. Thus, these cities almost lost contact with the outside world. However, no matter what the circumstance were, this contact had to be provided for salvation of the homeland. Therefore, in addition to occupation forces, the Armenians who knew the correspondence points of the region had to be overcome. For this purpose, local people tried to overcome the censorship of the occupation forces with different routes or encrypted communications.

In this article, the censorship applied by the British and French in the southern region during the national struggle was explained.

Keywords: Maras, Antep, Urfa, Adana, Censor, Contact, Communication.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'ni temsilen Bahriye Nazırı Rauf Bey ile İtilaf kuvvetlerini temsilen İngiliz Amiral Calthrope tarafından 30 Ekim 1918'de Limni Adasında Agememnon zırhlısında imzalanan Mondros Mütarekesi hükûmet ve bazı halk kesimleri üzerinde bir ferahlık hissi uyandırmıştı. Rauf Bey ateşkesi önemli bir başarı olarak dile getirmişti. Rauf Bey imzadan sonra İstanbul'a döndüğünde “sevinçli” olduğunu İngilizlerin “çok açık kalpli ve samimi hareket” ettiklerini, “bu mütareke ile devletimizin istiklali ve saltanatımızın hukuku tümüyle kurtarılmıştır, bu mütareke galip ile mağlup arasında yapılmış bir mütareke değil savaş hâlinde çıkmak isteyen denk iki devletin arasındaki düşmanlığı durdurmaları durumu” şeklinde değerlendirmişti¹. Ancak gerçek durum, anlaşmanın taraflarca kabul edilip imzalanmasından sonra ortaya çıktı². Başlangıçta uzun savaş yıllarının geride bırakıldığı hissini verdiği rahatlamayı gerçek durum almaya, ateşkesin uygulama safhasında işgallerle ve keyfi uygulamalarla karşılaşılmaya başlandı. İtilaf güçleri birer bahane ile “mütareke ahkâmına riayet lüzumu” görmeden kendilerince uygun buldukları yerleri işgal ederken; azınlıklar “devletin bir an evvel çökmesi için sarfi mesai” etmekteydiler³. Dolayısıyla halkta ve hükûmette rahatlamamanın yerini tedirginlik, korku ve endişe almıştı.

Güney Bölgesi, I. Dünya Savaşı'nda işgale uğramadığı hâlde Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine dayanılarak Sykes-Picot tasarılarını gerçekleştirmek isteyen İngiltere ve Fransa tarafından zapt edilmişti. 7. madde uyarınca işgalci kuvvetler özellikle Güney Bölgesi'nin sınırlarını Kilikya gibi muğlak bir ibareyle telaffuz ettiler. Bu, kendilerine işgal alanlarını gerektiğinde emelleri doğrultusunda genişletebilmeyi sağlayacaktı⁴. 12. madde ile de hükûmet ile haberleşme dışındaki telsiz, telgraf ve kabloların itilaf memurları tarafından idaresi istenerek işgal hareketinin suhuletle yürütülmesi sağlanacaktı⁵.

¹ Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1986, s.107-109.

² Tayyip Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1959, s.3.

³ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, 1. Cilt, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1970, s.1-3.

⁴ Memet Yetişgin, “Osmanlı Çöküş Sürecinde Güney Bölgesi'ne Yönelik Paylaşım Projeleri”, **Millî Mücadelede Güney Bölgesi Sempozyumu, Gaziantep, 25-27 Aralık 2013**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, ss.715-743, s.721.

⁵ Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları)**, 1. Cilt, TTK Yayınları, Ankara 1953, s.521.

Esasında 12. madde ile Osmanlı hükûmeti, İtilaf Devletleri'ne sansür uygulama yetkisini vermişti. Burada hukuksal olarak hiçbir beis yoktu. Çünkü madde açıktı ve aynen şu ifadeleri içeriyordu: Hükûmet haberleşmesi dışında, telsiz, telgraf ve kabloların denetimi İtilaf Devletleri'ne geçecektir. Bu maddede İtilaf Devletleri'nce çığnänen tek konu; yerel idarecilerin hükûmetle kurması gereken haberleşmeye uyguladıkları sansürdü⁶.

Mütareke hükümlerine aykırı olarak ilk işgal hareketi İngilizler tarafından 3 Kasım 1918'de Musul'a gerçekleşti. İngiltere daha sonra 9 Kasım 1918'de İskenderun'u işgal ederek hareket alanını Antep ve Maraş vilayetlerine doğru yöneltti⁷. Hâlbuki İngiltere, I. Dünya Savaşı esnasında Ortadoğu'yu doğrudan esas alan Sykes-Picot gizli anlaşması ile Musul, Antep, Maraş ve Urfa'nın işgalini Fransızlara bırakılması noktasında anlaşmışlardı. Fakat İngiltere, Fransız askerî gücünün yetersizliği ve Hindistan'a uzanan sömürgelelerini muhafaza altına almak istemesi nedeniyle bölgeyi kendisi işgal etti⁸. Çünkü İngiltere dönemin en güçlü aksiyoneri idi. İngiltere'nin işgalci tavrının yanında diğer İtilaf kuvvetlerinin meşguliyetleri İngiltere'ye rahat bir yayılma ortamı sağlamaktaydı. Bu ise "Büyük harb sonunda bütün Dünya'nın İngiltere'ye esir olması" gibi değerlendirmelere neden oluyordu⁹. 9 Kasım 1918'de İskenderun'un işgali ile Anadolu'da yayılmaya başlayan İngiltere, hareket alanını Adana, Kilis, Antep, Maraş ve Urfa'ya kadar ilerletti. İngiltere buralarda işgal planlarını rahat sürdürülebilmesinin ise haberleşmenin kontrolleri altında olmasıyla gerçekleşeceğine inanıyordu. 15 Eylül 1919'da Suriye İtilafnamesi ile Güney Bölgesi'nde yeni planlamalar içerisine giren İngiltere ve Fransa bir anlaşmaya vardılar. Varılan anlaşma sonucunda, bölgeden İngiliz birlikleri çekilerek Fransız birliklerinin yerleşmesi kararına vardılar. İngilizlerde olduğu gibi Fransızlar da bölgeye yerleşir yerleşmez haberleşmeye İngilizlerden daha sıkı tedbirler koydu.

İngiliz ve Fransızlar Güney Bölgesi'nde işgallerini kolaylıkla yürütebilmek için haberleşmeye sansür uyguladılar. Bu araştırmada; İngiliz ve Fransızların bölgede uyguladıkları sansür metodu ve Ermenileri bu konuda nasıl kullandıkları, Türk yönetiminin ise ne gibi tedbirler aldığı hususu ortaya

⁶ BOA.: BEO (Bab-ı Ali Evrak Odası), Defter No: 4550, Gömlek No: 341195.

⁷ Gökbilgin, a.g.e., s.23.

⁸ Yetişgin, a.g.m., s.722.

⁹ **Diken**, 28 Ekim 1918, Sayı No:6.

konmuştur. Haberleşmeye yönelik ele alınan sansür konusu Millî Mücadele dönemlerini kapsamaktadır. Öncelikle bu dönemleri ihtiva eden arşiv belgeleri, dönem gazeteleri, anılar ve tetkik eserler incelenerek literatür taramaları yapılmıştır. Arşiv belgelerinden elde edilen veriler tetkik edilerek bulguya dönüştürülmüştür.

I. İşgal Bölgesinde Sansür ve Haberleşme İlişkinine Kısa Bir Bakış

Sansür, haberleşmeye veya basın araçlarına konulan kısıtlamalarla bilgi erişiminin engellemesi olarak tanımlanabilir. Sansür, bilgiye erişim özgürlüğünü kısıtlamasını ihtiva etmiş olsa da bazen devletlerin kritik konularda sansürü elzem görmesi meşru bir hak olarak kabul edilmiştir. Nitekim I. Dünya Savaşı'nda büyük güçlerle mücadele ederken sansür, Osmanlı hükûmetinin zaruri olarak aldığı bir önlemdi¹⁰. Alınan karar 3 Ağustos 1914'te şu şekilde duyurulmuştu: “Savaş sebebi ile günlük ya da haftalık gazetelerde gerek ordunun durumu gerekse askerî personel hakkında hiçbir şekilde haber yapılmasının kesinlikle yasaklandığı aksi hareketin vatana ihanet suçu sayılacağı ve böyle gazetelerin bir daha hiçbir ad altında yayımına izin verilmeyeceği bildirilmekteydi.” Böylece ordu bilgi sızmasının önüne geçmek istedi. Nitekim ülkede işgalci gücü destekleyen ve onlara sempati ile bakan Müslüman ve gayrimüslim unsurlar mevcuttu¹¹. 9 Ağustos 1914'te ise hükûmet, tüm telgrafların aksamaması için sadece acil durumlarda kısa olarak yazılmasını emretmişti¹².

I. Dünya Savaşı'nın devamı niteliğinde olan Millî Mücadele döneminde Millî Mücadele unsurlarınca da Güney Bölgesi'nde bölgeler arası haberleşmede işgalci devletlerden ve Ermenilerden çekinilerek kendi haberleşmelerine sansür koyulduğunu görülmektedir. Nitekim Mustafa Kemal de sansür konusunda “memleketimizin içinde bulunduğu durum dikkate alındığında bazı yerlerdeki malumatı başka bir yere nakletmek muzır olaylara neden olabilir” demektedir. Bu itibarla düşmana bilgi sızmasının önüne geçebilmek için alınan sansür kararı Millî Mücadele açısından olumlu bir uygulamaydı¹³.

¹⁰ **İstiklal Harbimizde PTT**, Gökçe Ofset, Ankara 2009, s.12.

¹¹ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi**, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 130, İstanbul 2013, s.26.

¹² **İstiklal Harbimizde PTT**, s.12.

¹³ Korkmaz, a.g.m., s.39.

Millî Mücadele aleyhine olarak değerlendirebileceğimiz sansür, Millî Mücadele döneminde işgalci güçlerin bölge halkının veya mücadeleyi yürütmekle görevli memurların birbirleri arasında veya hükûmete gönderilecek malumatlar konusunda haberleşme ağına konulan engellemelerdi. Haber ağlarına yönelik sansür uygulamaları Güney Bölgesi'ni işgal eden İngiltere ve Fransa'ya büyük avantaj sağlayacaktı. İşgal güçlerinin haberleşmeye yönelik sansürleri kendilerinin bir adım önde olmasını sağlayacaktı¹⁴. Bu ise işgalcilere, kendilerine yönelik propaganda ve isyana kalkışma gibi hamlelerin önceden bilinmesini sağlayacaktı. Haberleşmenin işgal güçlerinin gözetiminde sansüre maruz kalması Adana, Maraş, Antep ve Urfa illerinde haberleşmenin yöntemini değiştirdi. Böylece hükûmet ile bu iller arasındaki iletişimin şifreli ya da farklı güzergah yolları ile yürütülmesine dikkat edildi. Nitekim bölgeyi işgal eden devletler aynılarıydı bu iller arasında bilgi paylaşımı değerliydi.

II. İşgaller ve Sansür Uygulamaları

II. 1. İngilizlerin Güney Bölgesi'ni İşgali ile Haberleşmeye Uyguladığı Sansür

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ni gizli paylaşım projesi Sykes-Picot Anlaşması; Musul, Urfa, Maraş ve Antep'i Fransızlara bırakırken; İngiltere'ye Bağdat ve Mezopotamya'yı tahsis ediyordu. Ancak İngiltere, sömürgesi olan Hindistan yollarının güvenliği, Musul ve Kerkük'teki zengin petrol yataklarının cazibesi ve Araplar üzerinde prestijini devam ettirmek istemesi gibi nedenlerden ötürü Fransızlara vaat edilen bölgeleri kendisi işgal etmişti¹⁵.

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra vakit kaybetmeyen İngiltere; 3 Kasım 1918'de Musul'u ve 9 Kasım'da İskenderun'u işgal etmişti. *Anadolu'da Yenigün* adlı gazete, İngilizlerin İskenderun Limanı'nın İskenderun işgalinden 2-3 gün önce işgal ettiğini; fakat bunu Babiali'ye bildirmeyi bile sonra yaptığını yazmaktaydı. İskenderun'un işgali neticesinde asker ve memurlar şehir dışına çıkmış ve yerli halk Musul'da olduğu gibi İskenderun işgalini protesto etmişti¹⁶. İngilizler daha sonra 11

¹⁴ Korkmaz, a.g.m., s.33-34.

¹⁵ Cengiz Gönen, *Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı Maraş*, Lazer Yayınları, Ankara 2005, s.70-72.

¹⁶ *Anadolu'da Yenigün*, 16 Kasım 1918, Sayı No: 73.

Aralık 1918'te Adana'yı, 27 Aralık 1918'te Kilis'i; 1919 ilk çeyreğinden itibaren 1 Ocak'ta Antep'i, 22 Şubat'ta Maraş'ı ve 24 Mart'ta Urfa'yı işgal ederek hareket alanlarını genişlettiler¹⁷. İngiliz işgali ile birlikte 1915'te sürgüne gönderilen Ermeniler gruplar hâlinde geri dönerek Adana, Antep ve Maraş bölgelerine yoğun bir şekilde akın ettiler¹⁸. Bu durum Ermenilerin şımarmasına yol açarak Çukurova ve Güneydoğu Anadolu için büyük bir felaket oldu. Ermeni İntikam Alayları 1915'e ithafen intikam naralarıyla İngiliz ve Fransız birliklerinin gölgesinde katliama varan olayları gerçekleştirdiler¹⁹. İngilizler, Güney Bölgesi'ni işgal edince Ermenilerin taşkınlıkları arttı. Müslümanların bulunduğu birçok ev Ermenilerindir denilerek ellerinden alındı²⁰.

Anadolu'da Yenigün, İngilizlerin Adana ve çevresini işgal etmesinin en önemli nedeni olarak burasının çevresiyle birlikte sakinlerinin ekseriyetinin Türk olmasından ileri geldiğini, işgalin Türk dünyasını infiale uğratacağını ve Türklerin dayanma gücünü kıracağını savunmaktaydı. Gazete, Adana'daki nüfus verileri hakkında da bilgi veriyordu. Gazeteye göre; Adana'da 280.000 Türk nüfusuna karşı Ermeniler 40.000, Rumlar ise 1.000 civarında nüfusa sahip idi²¹.

İngiliz Genelkurmayı 19 Ocak 1919'da Kilikya ve kuzeyinin yönetimi için tam yetki ile Albay Edouard Bremond'u atamıştı. Albay Bremond yetkileri dışında hareket ederek işgal bölgelerinde kendi lehlerine önlemler almaya başlamıştı. Bunlardan biri de postaneyi denetimine alarak haberleşmeyi hedef alan mektup ve telgraflara sansür uygulamasıydı²². Henüz mütarekenin ilk günlerinde posta işlerine yönelik sıkı baskı üzerine Ahmet Tevfik Paşa hükümetinin Posta Nazırı Yusuf Franko Paşa, 6 Ocak 1919'da Posta Nezareti'nde harp ve suiistimaller nedeniyle aksamalar meydana geldiğini belirterek bu sorunun çözümü için büyük devletlere başvuracağını söylüyordu. Ancak İtilaf Devletleri buna fırsat vermeden haberleşmeyi sansürlemek ve denetlemenin de ötesinde tamamıyla egemenliğine almaya çalıştı²³.

¹⁷ Yaşar Akbıyık, **Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s.6.

¹⁸ Serdar Yakar, **Maraş Millî Mücadelesinde Şeyh Ali Sezai Efendi**, Öncü Basımevi, Ankara 2012, s.31.

¹⁹ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, 2. Cilt, MEB Yayınları, İstanbul 1991, s.207.

²⁰ **Sebilürreşad**, 3 Şubat 1920, C 18, S 467.

²¹ **Anadolu'da Yenigün**, 8 Aralık 1918, Sayı No:95.

²² Gönen, **a.g.e.**, s.76.

²³ Korkmaz, **a.g.m.**, s.33-34.

İngilizler, bölgede yerel güçler arasında koordineli hareketlere ve şehirler arasında kurulacak iletişim ağlarına engel olmak istedi. Bu amaçla Adana'daki İngiliz işgal kumandanı 6 Ocak 1919'da İngiliz ve Fransız kumandanlarından aldığı emir üzerine şifreli telgrafların kullanılmamasını ve hükûmetle kurulması gereken resmî haberleşmenin dahi sansüre tabi tutulacağını bildirmekteydi²⁴. 1919 Nisan ayı başlarında ise Adana'daki işgal kuvvetleri kumandanı tarafından Adana posta ve telgraf işlerine İngiliz bir mülazım memur edilerek Güney Bölgesi'nde iletişim ağları elde tutulmak istendi. Buna mukabil Osmanlı hükûmeti, posta ve telgraf sevkiyatını güvende tutabilmek için İçel posta ve telgraf dairesinin Konya'ya bağlanmasını uygun gördü²⁵.

İşgal altındaki Güney Bölgesi'nde Türklere yönelik baskı ve tecavüzlere İstanbul hükûmeti yeterli cevap verememekte, üzerine düşen görevleri yerine getirememekteydi. Bu nedenle eldeki imkânlarla işgal güçlerine karşı koymak görevi halkın kendisine kalyordu²⁶. Nitekim Mondros Mütarekesi sonrasında General Allenby ile İstanbul hükûmeti arasında yapılan ve o zamana kadar İstanbul hükûmeti tarafından hiçbir merciye resmî olarak tebliğ edilmemiş olan ikinci bir ateşkes anlaşmasının bildirgesi imzalanmıştı. Bu ikinci anlaşma yayınlandığı zaman, Osmanlı hükûmeti görevlilerinden bir bölümü, kendilerine İstanbul'dan tebliğ edilmediği için kabul etmek istememişlerdi. Anlaşma maddeleri, açıkça düşmanla işbirliğini işaret ediyordu. Anlaşma maddelerinin birkaçı şu şekildeydi:

Konya'nın doğusundaki tüm demiryolları kontrol edilecek. Tarafımızdan emredildiği zaman halkın silahları alınacak. Mısır sefer kuvvetleri istediği yeri işgal edebilecek. Sansürle ilgili maddede ise, Mısır sefer kuvvetleri Kilikya'da tüm telgraf ve telefon haberleşmesini kontrol edecek ve Türkçe şifreli hiçbir telgraf kabul edilmeyecekti²⁷.

Maddelerden anlaşılacağı üzere İstanbul hükûmeti İtilaf kuvvetlerine büyük taviz vermişti. Umudunu kesen bölge ahalisi ve mücadele liderleri ülkenin önemli şehirleri işgal altında olması nedeniyle haberleşme konusunda tedbirler alınmasını düşündüler. Bu da posta ve telgraf merkezlerinin kontrollü olmasını gerekli kılmaktaydı²⁸.

²⁴ BOA.: BEO (Bab-ı Ali Evrak Odası), Defter No: 4550, Gömlek No: 341195.

²⁵ Gökbilgin, a.g.e., s.63.

²⁶ Anadolu'da Yenigün, 8 Şubat 1919, Sayı No: 156.

²⁷ Ali Saip Ursavaş, *Kilikya Dramı ve Urfa'nın Kurtuluş Savaşları*, çev. Hüseyin Işık, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 2000, s.33-34.

²⁸ Yücel Özkaya, *Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın*, Yenigün Basın ve Yayıncılık, İstanbul 2001, s.76.

Haberleşmeye konulan sansür, Antep şehri işgal edilir edilmez uygulanmaya başlandı. İngilizler telgrafhaneye ve posta işlerine sansür koyarak resmî ve gayriresmî hiçbir haberleşmenin yapılmayacağını ilan ettiler²⁹. Antep'in dış dünyayla bağlantısı kesildiği gibi ulaşım konusu da sıkı tedbirlere uğradı. Civardaki tren istasyonları, İngilizlerin denetimine geçti. Amerikan koleji ve civardaki Ermeni evleri, kışla ve karargâh hâline getirildi. İngilizler, Antep'lilere işgali kabullenmelerini ve belirttikleri konulara aykırı hareket etmemelerini telkin ettiler. Bununla beraber kitlesel hareketlenmenin öncülüğünü yapabilecek şehrin ileri gelenlerini sürgüne gönderdiler. Rene Remond'un dediği üzere "yayın yapılan yerde kamuoyu da vardır" kamuoyunun olduğu yerde ise duygusal tepkiler olması kaçınılmazdı, bu nedenle Antep'te kitleleri harekete geçirebilecek Kahyazade Hüseyin Cemil'i şehirden çıkartarak şehrin tek haber kaynağı olan *Antep Haberleri* gazetesinin faaliyetini durdurdular³⁰. Urfa'da da işgal gerçekleşir gerçekleşmez, işgal kuvvetleri posta ve telgrafa sansür konulduğunu ilan ederek gizli ve özel şifrelerle haberleşmenin yasak olduğunu bildirdiler³¹. 22 Şubat 1919'da işgal edilen Maraş'ta da farklı bir durum yoktu. İngiliz işgalinden henüz on beş gün geçmesine rağmen 600 kişilik askerî birlik, 7 Mart 1919'da İngiliz işgal kumandanının iki kıta tezkire ile resmî ve gayriresmî bilumum telgrafların sansür edileceğini ve bunun hemen gerçekleşmeye başlayacağını bildirmişti. Ayrıca işgal kumandanı asker ve jandarma toplama ve sevk işlerinin yasakladığını da bildirmekteydi. Maraş mutasarrıfı Ata Bey, İngiliz kumandanın bu ağır tebliğine karşı çıkarak sansür uygulamasının devletin iç işlerine müdahale olarak değerlendirileceğini bu nedenle İngiliz kumandanın bildirdiklerinin kabul edilmeyeceğini beyan etti. Ancak mutasarrıf her ne kadar karşı çıktıysa da İngilizlerin telgrafları sansür etmesi önlenememişti³².

İşgaller ve haksız uygulamalar karşısında teslimiyetçi bir politika izleyen Osmanlı hükûmeti ise Anadolu'da işgallere karşı kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin faaliyetlerini engellemeye çalışmıştır. İçişleri bakanı Ali Kemal Bey Anadolu'da İngiliz işgallerine direnilmemesini emrederken, Posta ve Telgraf

²⁹ Ayhan Öztürk, *Millî Mücadele'de Antep*, Geçit Yayınları, Kayseri 1994, s. 29.

³⁰ Bilgehan Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması*, IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık, İstanbul 2009, s.80-84.

³¹ İsmail Özçelik, *Millî Mücadele'de Güney Cephesi Urfa (30 Ekim 1918-11 Temmuz1920)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s.33.

³² BOA.: DH.EUM.AYŞ. (Asayiş Kalemi Belgeleri), Defter No: 74, Gömlek No: 91.

Umum Müdürlüğü “Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetlerinin” telgraflarının kabul edilmemesini emretmiştir. Bu sırada Samsun’a çıkarak halkın işgal-ler karşısında bilgilendirilmesi ve teşkilatlanması gerektiğini her fırsatta belirten Mustafa Kemal Paşa vilayetlere ve Kolordulara çektiği telgrafla Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü’nün kararlarına uyulmaması talimatını vermiştir³³.

Güney Bölgesi’ni işgal eden İngiltere’nin yerini Suriye İtilafnamesi ile Fransa aldı. İngilizlerin haberleşmeye uyguladığı sansür Fransızlar kadar katı değildi. İngilizler Ermenilerin verdiği bilgilere temkinli yaklaşmıştı³⁴. İngiliz işgal kuvvetleri her ne kadar Ermenileri destekleseler de onların aşırı hareketlerine müsaade etmiyorlardı. Polis ve jandarmayı serbest bırakarak Türk idaresine müdahalede bulunmuyorlardı³⁵. Ayrıca İngiltere’nin Güney Bölgesi’ni Fransızlara devretme düşüncesi nedeniyle halka karşı yoğun bir baskı yaptığı söylenemezdi³⁶. Hatta bazen İngiliz kuvvetler siyasi durumu takip ederek Güney Bölgesi’ndeki telgrafların sansür edilmesine göz yumduğu da görülüyordu³⁷. Hakikaten kaynaklarda da İngilizlerin haberleşmeye uyguladığı sansür konularına çok fazla yer verilmemişken; Fransızların haberleşmeye yönelik baskı ve engellemelerinin birçok kaynakta işlendiğini görüyoruz. Fransızların haberleşmeye uyguladıkları sansür uygulamaları, 15 Eylül 1919’da İngiliz-Fransız mukavelesi olan Suriye İtilafnamesi ile Kilikya ve çevresinin Fransızlara devredilmesiyle başladı³⁸.

II. 2. Fransızların Güney Bölgesi’ni İşgali ile Haberleşmeye Uyguladığı Sansür

İngilizler bölgeyi tahliye ederken Fransız kuvvetleri İngiliz boşluğunu doldurmak için harekete geçti³⁹. Maraş, Antep ve Urfa’daki İngiliz birlikleri

³³ Aybars, a.g.e., s.162-163.

³⁴ Adil Bağdatlılar, **Uzunluk İstiklal Harbi’nde Kahramanmaraş**, Kervan Yayınları, İstanbul 1974, s.50.

³⁵ Öztürk, a.g.e., s.34.

³⁶ Bağdatlılar, a.g.e., s.50.

³⁷ Abadi, **Türk Verdünü Gaziantep-Antep’in Dört Muharasası**, çev. Kurmay Yüzbaşı Nurettin Geziyurt Matbaası, Gaziantep 1999, s.27; Zeynep Kalyoncuoğlu, “Antep’te Kuvayimillîye’nin Oluşumu”, **Millî Mücadelede Güney Bölgesi Sempozyumu, Gaziantep, 25-27 Aralık 2013**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, ss.761-794, s.766.

³⁸ Akbıyık, a.g.e., s.54.

³⁹ Akbıyık, a.g.e., s.69.

ile Fransız birliklerinin devir teslimi için Albay de Piepape işgali koordine etmek için görevlendirildi. Fransa'nın elinde yeterli sayıda asker yoktu. Bu nedenle 1 Kasım 1919'da Cezayir ve Senegal Alayı Adana'ya getirilerek bir tümen oluşturuldu. Ayrıca işgalci güçlerin vaatleriyle kandırılan Ermeniler Fransız üniforması giyerek işgal güçlerinin hizmetinde bulundular⁴⁰. Fransız kuvvetleri içerisinde Büyük Savaş yıllarında İtilaf Devletlerinin eğittiği Ermeni askerlerinden oluşan Legion d'Orient kuvvetleri yer almaktaydı⁴¹.

Fransa'nın Kilikya ve çevresine oturmasını Fransız gazetesi *L'Intransigeant* şu şekilde açıklıyordu: "Biz şimdiye kadar gelecek için böylesine ümit verici zengin bir koloni kazanmamıştık. Hâlbuki biz Fransızlar işgal öncesinde Kilikya neresidir bilmezdik. Türk-Fransız savaşı nedeniyle Fransız kamuoyu Kilikya'yı daha sık duyar hâle geldi demekteydi⁴²." Çukurova'nın pamuk üretimine uygun zengin tarım arazileri Fransız tekstil sanayisi için bulunmaz bir nimetti. Anadolu içlerine doğru yayılacak bir Fransız nüfuzu, Suriye mandası ile birleştiğinde Levant'ın Fransa için ekonomik önemini ortaya koymaktaydı. Bölgede kurulacak Fransız nüfuzu Suriye'nin güvenliğini de garanti edecekti.

Devir teslimden sonra İngilizlerin haberleşmeye uyguladığı sansür Fransızlarla kaldığı yerden devam etti. Ancak İngilizlerin haberleşmeye koyduğu sansürden daha sert baskı kuran Fransızlar⁴³, 26 Ekim 1919'da devir teslim devam ederken iki Fransız subayının Antep'e gelerek sansür uygulamalarına girişeceği duyuldu. Antep mutasarrıflığı, devir teslim konusunun duyulmasıyla Ekim ayı ile birlikte İstanbul ile fikir alışverişinde bulundu. Telgraf yazışmaları sansürlendiğinden iletişim Diyarbakır üzerinden yürütüldü. Ancak Fransız işgaline net tavır gösterilmemesi nedeniyle Fransız askerî birliği Antep'e giriş yaptı. Burada da diğer işgal bölgelerinde olduğu gibi Fransızlar, Ermenilerin yoğun sevinç gösterileriyle karşılandı⁴⁴. 29 Ekim'de Maraş'a giren Fransızlar, Antep'te olduğu gibi ilk iş olarak postaneyi denetimlerine aldılar. Ermenilerin sevinç gösterileri şehir içinde de devam etmişti. Yeni ge-

⁴⁰ Gönen, **a.g.e.**, s.97.

⁴¹ Memet Yetişgin, "Ermenilerin Maraş'tan Ayrılmaları," **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 20, S 58, Mart 2004, ss.65-82, s.68.

⁴² Yahya Akyüz, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1975, s.122.

⁴³ Bağdatlılar, **a.g.e.**, s.50.

⁴⁴ Pamuk, **a.g.e.**, s.93.

len Fransız misafirlerini şereflendiren Ermeniler, cadde ve sokaklarda aşırı hareketlerde bulunarak Türk halkını rahatsız etmeye başladılar⁴⁵.

Fransızlar Güney illerini işgalleri sırasında bölgedeki Ermeni azınlıktan destek bulmuş, Ermeni gönüllülerini kullanmışlardı. Fransızların Ermenileri kullanmasındaki amaçları: İlk olarak; yerli Ermenilerin çevreyi çok iyi tanımasıydı ve böylece bölge hakkında bilgi toplama kolay oluyordu. İkinci olarak; yeterli miktarda Fransız askerinin bulunmaması idi. Üçüncü olarak ise; Türkler ile Ermeniler arasında eskiden kalma kanlı olayların bulunması nedeniyle Ermenilerin intikam hissinden faydalanmaktı⁴⁶. Ayrıca Ermenilerin sansür memuru olarak Fransızlara hizmet ettiği de bilinmektedir⁴⁷. Bu konuda Albay Selahattin Bey 9 ila 21 Aralık 1919 tarihleri arasında Maraş bölgesini teftiş etmesinden sonra derlediği raporlarında, telgrafhanelerin Ermenilerin kontrolünde olduğunu açıkça belirtmekteydi. Selahattin Bey raporunda, Maraş ve Antep'ten alınan haberlerin telgrafla ilgili makamlara bildirilmesi gerektiğini belirtirken; kaygı verici bir duruma da işaret ediyordu. Vatan sevgisi ile heyecanlanan Türkler hükûmetten medet ummaktaydı. Ancak İstanbul hükûmeti ve memurları burada yaşayan insanların umudunu kırıyor demekteydi⁴⁸.

Fransızların Maraş, Adana, Antep ve Urfa bölgelerine yoğun Ermeni sevkıyatı Mondros Mütarekesi'nin 24. maddesinden istifade etmek içindi⁴⁹. Bilindiği üzere bu bölgelerde bir karışıklık çıkarsa İtilaf güçlerince mazeret gösterilmeden işgal edilecekti. Bu hüküm açıkça ifade edilmese de bir Ermeni devleti kurma planlarını içermekteydi⁵⁰. Hâlbuki Fransız kamuoyu ileride, Güney Bölgesi'ndeki savaşıardan bir sonuç alınamamasının nedenini Ermenilerin Türkler üzerindeki tahriklerinde görecekti. Fransızca yayın yapan bir gazete öz eleştiride bulunarak, Kilikya'da Ermeni askerlerini kullanmakla hata edildi demekteydi. Bu hatayı ise "Önce Ermeni askerleri Türkleri tahrikle olay çıkarıyorlardı, sonra da ilk çarpışmada sınıştıkları için Türklerin karşısında

⁴⁵ Ahmet Eyicil, "İşgal Döneminde Fransız ve Ermenilere Karşı Maraş Mücadelesi", **Millî Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu, Gaziantep, 25-27 Aralık 2013**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, ss.57-81, s.61.

⁴⁶ Kadir Aslan, **Millî Mücadele'de İlk Kurşun ve Dört Yol**, Dört Yol Belediyesi Kültür Yayınları, Hatay 2008, s.40.

⁴⁷ Pamuk, **a.g.e.**, s.105-106.

⁴⁸ Akbıyık, **a.g.e.**, s.173.

⁴⁹ BOA.: MV. (Meclis Vükela Mazbataları), Defter No: 217, Gömlek No: 137.

⁵⁰ BOA.: DH.İ.UM. (Dahiliye Nezareti İdare-i Umum Evrakı), Defter No: 20.22, Gömlek No:14.12.

Fransızlar kalıyordu.” şeklinde açıklıyordu⁵¹. *The Times* gazetesi ise bu konuyla ilgili olarak Fransızların Ermenilerle birlikte Antep ve Maraş'ı işgal etmesini hata olarak görmüş ve bu işgalin milliyetçi çetelerin ortaya çıkmasına ve şiddetli çatışmalara sebebiyet verdiğini değerlendirmekteydi⁵².

Maraş savunması sırasında gazi olan Ahmet Şerbetçi, haberleşmeye sansür konusunda; İngilizler gibi Fransızların da Maraş'taki ilk işlerinin haberleşmeye sansür koymak olduğunu ve bunun için Fransızların kışlaya oturur oturmaz postaneyi ele geçirdiğini belirtiyordu⁵³. Urfa'da ise durum Antep ve Maraş'la aynıydı. Fransızlar Urfa'yı 30 Ekim 1919'da işgal etti ve işgalden hemen iki gün sonra yani 1 Kasım 1919'da Urfa postanesi Fransız askeri tarafından işgal edilmişti. Urfa postanesinin işgalinden sonra açıklama yapan Fransız askerleri, artık posta ve telgrafın sansüre tabi tutulduğunu ilan ettiler⁵⁴. Bölgenin içerdiği kritik vaziyet iletişimi gerekli kılmaktaydı ve bu iletişim bir şekilde sağlanmalıydı. Bu amaçla yerli memurlar Fransız sansürünü atlatma çabalarına girişiyordu⁵⁵.

Bu dönemde Amasya'da memleketin istikbali için çalışan Mustafa Kemal, İngiliz işgalinden sonra Antep, Maraş ve Urfa bölgelerinin Fransızlar tarafından işgal edileceği ve telgrafların Fransız sansürüne maruz kalacağı haberi duyulduktan sonra bu bölge vatandaşlarının fiili savunmaya hazırlandığını Heyet-i Temsiliye adına Bahriye Nezareti'ne bildirdi⁵⁶.

İngiliz-Fransız devir tesliminden sonra Adana'da ise emniyet kadrosunu düzenleme işleri Gautier Villars'a verilirken; posta ve telgraf servisleri M. Guys'un emrine bırakıldı. Fransızlar tarafından her tarafla haberleşme sansür ediliyordu⁵⁷. Adana'da işgal kuvvetleri komutanlığının telgrafhaneye sansür koyması ve şifreli telgrafların çekilmesine engel olunmasından dolayı Binba-

⁵¹ Akyüz, a.g.e., s.124.

⁵² *The Times*, 3 Şubat 1920, s.12.

⁵³ Yalçın Özalp, *Gazilerin Dilinden Millî Mücadelemiz*, Semih Ofset Matbaacılık ve Yayıncılık, Ankara 1986, s.135.

⁵⁴ **BOA.**: DH.İ.UM. (Dahiliye Nezareti İdare-i Umum Evrakı), Defter No: 20.22, Gömlek No:14.12.

⁵⁵ Bağdatlılar, a.g.e., s.50.

⁵⁶ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1918-1919) II**, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 61, Ankara 2003, s.59.

⁵⁷ Kasım Ener, **Çukurova'da Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s.14.

şı Tevfik, 14 Ocak 1919 tarihli belgede, gizli yazışmaların Adana'dan geçen subaylar aracılığıyla gerçekleştirilmesine mecbur olduğunu belirtiyordu⁵⁸. Ayrıca Adana'da sürdürülen sansürü atlatmak isteyen Adana'nın aydın gençleri, Türk hak ve hukukunu korumak için gizli teşkilatlanmaya gitti. Ancak bu gizli teşkilat, Fransız işgalcilerinin mektuplara ve telgraflara uyguladığı sansür ve postanenin Fransız askerinin sıkı gözetiminde olması sebebiyle tam anlamıyla işleyemiyordu⁵⁹. Ali Saip Ursavaş hatıratında, “Aylardan beri her çeşit ulaşım ve haberleşmeden yoksun olduğumuz için il dışındaki girişim ve çabalardan haber alamıyorduk. Hatta Mustafa Kemal Paşa'nın 20 Temmuz 1919 tarihli bildirgesi 18 Eylül 1919 tarihinde ancak elimize geçti” demektedir. Bu bildirgeyi Ali Saip, “ilk kurtuluş ışığı” olarak adlandırıyor⁶⁰. Gizli teşkilatın bu dönemde Fransız sansürünü atlama faaliyetlerinden olarak Adana'da eczacılık yapan Basri Aksoy şunları söylemektedir:

“Gizli teşkilatımızın haberleşme işini Suphi Paşa, Vehbi Necip Savaşan ve Mühendis Hilmi Emiroğlu organize ederdi. Şehir dışı haberleşmeyi ise Telgrafçı Hasan Carilloğlu sağlardı. Hasan Bey bilgi almak için ya evime gelir ya da eczaneme gelirdi. Telgrafçı Hasan Bey, Fransız askerinin haberleşmeye koyduğu sansürü atlatmak için, elbisesinin yamaları içine haber kağıtlarını saklar, telgrafi çektikten sonra ise bu kağıtları yok ederdi. Postacı Şükrü Bey ise evine getirdiği posta torbasının içine mektupları yerleştirir, üç bin kuruş değerinde kıymetli paket olarak belirttikten sonra, bunları Konya'daki Fahrettin Paşa'ya ulaştırırdı. Yazılanların belli olmaması için kağıt ıslanarak bir cam üzerine konur, üstüne konulan ikinci bir kağıda kurşun kalemle gerekli bilgiler aktarılırdı. Yaş kağıt kuruduktan sonra, yeniden ıslatılsa da üzerindeki yazı dağılır ve görünmezdi. Gizli teşkilatın Kuvayimilliyeye ile haberleşmesi bahsi geçen yaş kağıtlar usulü ile gerçekleşiyordu.”

Bu şekilde yazılan ve Vali Celal Bey tarafından Sinan Tekelioğlu'na gönderilen mektuplar sayesinde, İslahiye'de tutuklanarak Adana'ya getirilip kurşuna dizilecek on beş Türk kurtulmuştu. Teşkilatın bir başka özelliği ise genç üyelerin birbirini tanımamalarıydı. Gençlerin birbirini tanımadan faaliyet göstermeleri, güvenliğin sağlanması ve Fransız istihbaratının güçleşmesi yönün-

⁵⁸ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s.98.

⁵⁹ Ener, **a.g.e.**, s.14.

⁶⁰ Ursavaş, **a.g.e.**, s.36.

de olumlu sonuç veriyordu. Gizli telgraf haberleşmeleri dört ay düzensiz devam etmişti. Alınan haberler gizlice İstanbul'a ulaştırılıyordu. Ayrıca teşkilat, edindiği gizli bilgileri gezici posta memuru Rüştü Bey vasıtasıyla ve Mustafa Kemal'in emri gereğince Konya'da bulunan Fahrettin Paşa'ya bildiriyordu⁶¹.

Antep, Maraş ve Urfa'da, Fransızlar sıkı bir sansüre devam etmekteydi. 4 Aralık 1919'da Antep'ten, üç tabur Fransız askerinin Antep'e geleceği ve telgrafhaneye sansür koyacakları bildiriliyordu⁶². Maraş'ta ise Fransızların şifreli telgraflara sansür konması sebebiyle şifreli telgrafların Elbistan üzerinden gönderilmesi istenmekteydi⁶³ çünkü Elbistan işgal altında değildi. Bilindiği üzere Sivas Kongresi'nden sonra Elbistan ve Maraş çevresi III. Ordu Kumandanlığı mintikasına dahil edildiği gibi bu civardaki askere alma şubeleri de aynı kolorduya bağlandı. Maraş ve Antep bölgesinin kurtarılması ve koordineli hareket edebilmesi için ise Elbistan merkez olarak seçildi. Bu sebeple Maraş'ın Fransızlar tarafından işgalinden bir gün önce şehrin ileri gelenleri, teşkilat çalışmalarında bulunmak üzere Elbistan'a hareket etmişlerdi⁶⁴.

Diyarbakır Posta Telgrafı Başmüdürlüğü 15 Aralık 1919 tarihinde Fransızların Urfa şehrini işgal etmesiyle birlikte haberleşmeye sansür koyduğunu bildiriyordu. Bu nedenle Başmüdürlük bildirgesinde, Urfa ile haberleşmenin farklı güzergahlar üzerinden yapılması gerekliliği üzerinde durdu⁶⁵. Adana'dan Urfa'ya Millî Mücadele'ye destek için gelen Ali Saip, Urfa'daki postanedeki sıkı kontrole değinirken Fransız askerinin nasıl atlatıldığını şu şekilde anlatıyordu:

“Urfa'daki aşiretlerle iletişime geçerek Millî Mücadele'ye destek verecek aşiretleri Mustafa Kemal'e bildirmek istiyordum. Ancak Urfa postanesinin Fransızların sıkı kontrolü altında olması şifreli telgrafların gönderilmesine mani oluyordu ve bu durum Temsil Heyeti ile haberleşme ağını sekteye uğratıyordu. Bu nedenle Temsil Heyeti ile haberleşmeyi Siverek Jandarma Komutanı Binbaşı Aziz Bey aracılığı

⁶¹ Kemal Çelik, **Millî Mücadele'de Adana Havalisi (1918-1922)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.126-127.

⁶² BOA.: DH.ŞFR. (Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı), Defter No: 649, Gömlek No: 45.

⁶³ BOA.: DH.ŞFR. (Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı), Defter No: 653, Gömlek No: 63.

⁶⁴ Akbıyık, **a.g.e.**, s.160-161.

⁶⁵ BOA.: BEO. (Babıali Evrak Odası), Defter No: 4605, Gömlek No: 345373 ve DH.İ.UM. (Dahiliye Nezareti İdare-i Umum Evrakı), Defter No: 20-22, Gömlek No: 14-12.

ile gerçekleştiriyorduk. Ayrıca Urfa Telgraf Müdürü Arif Bey de düzenli denebilecek bir şekilde Temsil Heyeti'nin başlıca emirlerinden, tebliğlerinden ve icraatlarından bilgi olarak bize ulaştırıyordu.”

böylece Fransız sansürü atlatılarak Temsil Heyeti ile bağlantı kurulabil-
diğini aktarıyordu⁶⁶.

İşgal güçleri tarafından sadece haberleşmeye sansür konulmamıştı. Millî Mücadele boyunca Anadolu'daki birçok basın unsuru da sansüre uğramaktaydı. Basının halk üzerindeki kışkırtıcı gücünü bilen Mustafa Kemal de Samsun'a ayak basar basmaz millî bir basının oluşmasına gayret göstermişti. Çünkü işgal güçleri altında yayın yapan gazeteler Kuvayimillîye çalışmaları ile ilgili bilgileri ya tam olarak verememekte ya da bu hareketin bir haydutluk olduğuna dair yayınlar yapmaktaydılar⁶⁷. Millî Mücadele'yi desteklemek amacıyla Anadolu halkına savaş hakkında doğru ve düzenli bilgiler vermek Türk hukukunun özgürlük savaşını tüm kamuoyuna duyurmak ve tanıtmak gerekiyordu⁶⁸. Mustafa Kemal yayınladığı beyanname ve yazışmalarında “matbuatın ecnebi sansüründen kurtarılmasını” önemle vurgulamıştı⁶⁹.

16

İşgal bölgesinde haberleşme önem teşkil etmekteydi. Özellikle Sivas ile bağlantı kurmaya çalışan yerel idareciler, Fransız sansürü nedeniyle iletişim konusunda kopukluk yaşıyordu. Haberleşme önemliydi ve en küçük bilgi bile hayati değere sahip olabilirdi. Bu durum haberleşme memurlarından açık göz olanları Fransız sansürünü atlatmak için çeşitli yollar denemeye itti. Sivas ile Pazarcık arasında kurulacak haberleşmede memurlardan Sezai, Pazarcık memuru İsmail telefon başında görüşerek Kılıç Ali ile arada parola anlaşması ve şifreli konuşmayı temin ediyordu⁷⁰. Pazarcık'ın haberleşme noktasında seçilmesinin sebebi Elbistan'da gibi da işgale uğramaması sebebiyle idi. Ayrıca Pazarcık stratejik olarak Fransız işgaline uğrayan Maraş ve Antep arasında yer alıyordu⁷¹. Haberleşme şifreleri ise bülbül, kanarya, kabak ve fasulye gibi kuş ve sebze isimleriydi. Maraş'ta telgrafhanede iletişim kurulamadığında Sivas

⁶⁶ Ursavaş, **a.g.e.**, s.49.

⁶⁷ Özkaya, **a.g.e.**, s.11-13.

⁶⁸ Özkaya, **a.g.e.**, s.77.

⁶⁹ Mustafa Kemal, **a.g.e.**, s.206-207.

⁷⁰ Bağdatlılar, **a.g.e.**, s.50.

⁷¹ Ramazan Erhan Güllü, “Millî Mücadele’de Güney Cephesi’nde Kılıç Ali Bey’in Faaliyetleri”, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 16, S 2, Gaziantep 2017, ss.490-507, s.494.

memuru İsmail şehrin münasip bir mevkiinde telgraf teline telefonla bağlanarak Kılıç Ali ile konuşuyordu. İki taraf arasındaki diyaloglarda da şifreli haberleşiliyordu. Çünkü Fransızların bu konuşmayı dinleyebilme ihtimalleri vardı ve Fransızlar telefon edilen yeri tespit de edebilirlerdi. Zaten kısıtlı bir iletişim ağı vardı bunun da elden gitmesi hiç iyi olmayacaktı. Bunun için Fransız sansüründen kurtulabilmek adına onları yanlış yönlendirerek hedef şaşırtılmaktaydı. Örneğin, Maraş'tan Kılıç Ali'ye “falan yerdeki telgraf teline bağlanacak makine ile falan saatte size söyleyeceğim var” denilerek belirtilen saatte Fransızların dikkatleri o yöne çekilmekte başka bir ağ üzerinden rahatça haberleşme sağlanmaktaydı⁷².

Diğer taraftan İslahiye merkezinde bulunan Fransızların resmî telgrafnameleri kontrol ederek merkezle irtibatı kestikleri ve Fransız askerinin İslahiye'den gönderilen şifreli telgrafların bir suretlerini aldıkları bildirilmekteydi. Aynı şekilde Mersin merkezde bulunan Fransız işgal kuvvetlerinin resmî haberleşmeyi sansüre tabi tutmakla beraber Fransız kumandanlığınca tasdik edilmedikçe şifreli telgrafların gönderilmesine engel olunacağını Fransız sansür memurları tarafından bildiriliyordu⁷³.

Antep bölgesi, Fransızların sansür kısıtlamaları sebebiyle haberleşmeyi çetin koşullar altında yapmaktaydı. Fransızların haberleşmeyi sıkı kontrolü nedeniyle Antep, hükümet ile serbest bir haberleşme yapamamaktaydı. Hatta Fransız askerleri tarafından gündüzleri iki kişinin bir araya gelmesi dahi şüpheli görülerek men olundu. Antepli ahali birbirleriyle hasbihâl etmek şöyle dursun birbirlerine selam vermekten bile imtina ediyordu⁷⁴. Bu nedenle sansür sorununu çözüme kavuşturmak için Antep'e üç saat uzaklıktaki Göceği köyünden haberleşmenin sağlanması hedeflendi. Göceği köyünden kurulacak haberleşme ağı kullanımında, Antep mutasarrıflığına ait telgrafların Sivas'a Maraş üzerinden gönderilmesi; diğer posta ve telgrafların ise başmüdürlüğe bildirilmesi Posta Telgraf ve Telefon Umumiyesi'nin aldığı önlemlerdi⁷⁵. Gö-

⁷² Bağdatlılar, a.g.e., s.50-51.

⁷³ BOA.: DH.EUM. 6. Şb. (Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Altıncı Şube), Defter No: 48, Gömlek No: 97.

⁷⁴ Lohanlızade Mustafa Nureddin, **İstiklal Sevgisinin Abidesi Gaziantep Müdafaası**, Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları, Gaziantep 1974, s.18.

⁷⁵ BOA.: DH.EUM.AYŞ. (Dahiliye Nezareti Asayiş Kalemi Belgeleri), Defter No: 35, Gömlek No: 10.

ceği köyünden⁷⁶ alınan haberler ise telgraf vasıtasıyla günü gününe Mustafa Kemal Paşa'ya bildiriliyordu⁷⁷. Haberleşme konusunda işgal edilen sancakların zaman zaman kendi telgrafnamelerine de sansür uygulamalarını görmekteyiz. Bunun nedeni ise 17 Kasım 1919'a ait belgede şu şekilde açıklanıyordu: Fransızların Urfa, Antep ve Maraş sancaklarını işgal etmek için yanlarında çok sayıda Ermeni getirmişti. Fransızlar Mondros Mütarekesi'nin 24. maddesinden istifade etmek için kolordu bölgesine Ermeni çeteleri sevk etmelerinin ihtimal dahilinde olduğu, eşya çuvalları içinde Ermenilere gönderilen mektupların ele geçirildiği ve o bölgedeki Ermenilerin Fransa ordusuna iltihak etmek için Halep ve Adana'ya gideceği öğrenilmişti. Bu nedenle Bitlis, Diyarbakır ve Elazığ illerinin haberleşmesine sansür konulması gerektiği belirtilmekteydi⁷⁸.

Ülkenin önemli şehirleri Fransızların işgali altındaydı. Haberleşme konusunun çözüme ulaşılması için uygun mevzilere telgraf makinaları konulması uygun görüldü. Maraş'a yakınlığı ile Sarıçukur'a ve Cancık mağarasına bir telefon makinası gönderildi. Ancak bölgeyi iyi bilen ve tanıyan Ermenilerden çekinilerek telgraf ve telefon makinaları vadilerden geçirerek Maksutlu köyüne nakledildi. Celal adlı şahıs muharebeyi yürütmekle görevlendirildi. Sivas'tan gelen teller Maksutlu yolu ile Pazarcık'a gönderiliyor ve oradan da Maraş'a geliyordu. Maraş'tan gidecek haberleşme ise aynı yollarla Sivas'a ulaşıyordu⁷⁹. Maksutlu'da kurulan telgraf şebekesi ile haberleşme Maraş Millî Mücadele dönemi gazilerinin dilinden şu şekilde aktarılmaktaydı: "Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin bir şubesi olarak Maraş'ta bulunduğumuz için Sivas'ta bulunan kolordu Kumandanı Çolak Selahattin aracılığı ile Maksutlu köyünde kurduğumuz telgraf hattıyla Atatürk'le haberleşmeyi temin ediyorduk⁸⁰." Yine Millî Mücadele gazilerimizden Millî Nuri, Maraş'ın işgali üzerine cesaret isteyen ve yalnız yapılması gereken işleri üzerine alarak çete grupları arasındaki haberleşmeyi cesurca yürütmüştü. Hatta bir defasında Aslan Bey'in yazmış olduğu mektubu Pazarcık'a yetiştirmek için yola çıkmış, görevini yerine getirdikten sonra dönüş yolunda Fransız birlikleri ile çatışmaya tutuşmuş ve yaralanmıştı⁸¹.

⁷⁶ Ali Nadi Ünler'in eserinde Göçeği köyü "Güçe" diye geçmektedir. Ali Nadi Ünler, **Gaziantep Savunması**, Kardeşler Matbaacılık, İstanbul 1969, s.23.

⁷⁷ Ünler, **a.g.e.**, s.23.

⁷⁸ **BOA.**: MV. (Meclis-i Vükela Mazbataları), Defter No: 217, Gömlek No: 137.

⁷⁹ Bağdatlılar, **a.g.e.**, s.51-52.

⁸⁰ Özalp, **a.g.e.**, s.178.

⁸¹ Özalp, **a.g.e.**, s.208.

Maraş'ta Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasıyla teşkilat ve tertibat muntazam bir şekilde işliyordu. Cemiyet üyeleri Fransızlar; Maraş, Antep, Adana ve Urfa'da haberleşmeye nasıl sansür uyguluyorsa, cemiyet üyeleri de işgal güçlerinin haberleşme tesisatlarına zarar vererek birbirleriyle irtibatlarını kesiyordu. Ayrıca teşkilatlanmanın verdiği disiplinle Maraş on bölgeye ayrılmış ve her bölge bir yönetim kuruluyla idare edilmişti. Bu bölgelerden biri Bertiz Müfrezesi bölgesi idi. Söz konusu müfreze, harp başlar başlamaz Maraş'ın kuzeybatısındaki noktaları tutacak, Elbistan ve Göksun yollarını kapatacak ve haberleşmeyi yürütecekti. Ayrıca mümkün mertebe kışlaya oturan düşman kuvvetlerini taciz ederek düşmanın dikkatini kuzeye çekerek merkezin yükünü hafifletecekti⁸².

Fransızların Güney Bölgesi'ni işgali Türkoğlu'nun stratejik önemini bir kat daha arttırmıştı. Çünkü bu bölge Adana, Antakya ve Maraş arasındaki bağlantıyı sağlayan stratejik bir konuma sahipti. Ayrıca İslahiye istasyonuna 45 km mesafede idi⁸³. Bu nedenle Fransızlar Türkoğlu üzerinde zaman zaman baskınlar yaparak kurulacak bağlantıları ve haberleşmeyi engellemekteydiler. Şubat 1920 tarihinde Çakallar Köyünden Ömer oğlu Kürd Hasan hanesine İstanbul-Adana-Bahçe postalarına ait altı adet posta çantası bırakılmıştı. Fransızların baskınıyla posta çantaları parçalanarak yok edilmişti. Böylece işgal kuvvetleri, iletişim kurulmasını engellendikleri gibi kendilerine lazım olan evrakları alarak bölgeden uzaklaşmışlardı. Bölgeye giden jandarmaların evrakların birçoğunun yanmış ve yırtılmış olduğunun tespit edildiği ve tahrif görmeyen evrakların ise postaneye teslim edildiği Maraş mutasarrıf vekili tarafından bildirilmekteydi⁸⁴.

Gerek İngilizlerin gerekse Fransızların Güney Bölgesi'ni işgal etmesiyle haberleşmeye koydukları sansür, kendilerinin bir adım önde olmasını sağlayacaktı. Ancak işgale duyarsız kalmayan Güney Bölgesi, işgal bölgeleri arasındaki haberleşmenin gerekliliği ve Sivas ile kurulacak bağlantının önemi nedeniyle İngiliz ve Fransız sansürünün bir şekilde atlatmaya çalışmış ve büyük ölçüde başarı sağlamıştır. Sivas'tan alınan direktifler Güney Bölgesi'nde yaşayan Türk-

⁸² Akbıyık, a.g.e., s.169.

⁸³ İlyas Gökhan, Kemalettin Koç, **Tarihî Coğrafyası ve Kültürü ile Türkoğlu**, Öncü Basımevi, Ankara 2009, s.47.

⁸⁴ **BOA.**: DH.İ.UM. (Dahiliye Nezareti İdare-i Umum Evrakı), Defter No: 20-23, Gömlek No: 14.042.

ler için bir umut ışığı bir heyecan oluşturmuş ve bu heyecanla özellikle Fransız işgaline karşı topyekün bir mücadele ortaya konmasını sağlamıştı.

Mukaddes vatanına açıktan el uzatan Fransızlar ve onların yanında şımarmış Ermeni çeteleri, Maraş'ta yaşayan Türklerin tahammül sınırlarını zorlamaktaydı⁸⁵. Artık işgalcilere tahammülü kalmayan Maraşlılar, küçüğüyle büyüğüyle, yaşlısıyla genciyle Fransız ve Ermenilere karşı genel bir müdafanın içinde yer aldılar. 21 Ocak 1920'de Maraş'ta başlayan sıcak çatışmalar, 12 Şubat 1920 tarihine kadar karşılıklı olarak kanlı bir şekilde seyretti⁸⁶.

Maraşlıların memleketini savunma kabiliyeti sadece Antep, Adana ve Urfa'da değil Anadolu coğrafyasında bulunan her vatandaşı heyecanlandırdı⁸⁷. Fransız ve Ermenilere karşı girişilen hareket merak ve endişe konusu oldu. Maraş'ta halkın düşmana karşı koyuşu Anadolu'da derin tesir bıraktı⁸⁸. Maraş'ta başlayan kurtuluş mücadelesi Antep ve Urfa ahalisine örnek oldu. Buralarda da büyük başarı gösteren bölge halkı, Fransızların bölgeden çekilmesini sağladı. Fransızların Güney Bölgesi'nden çekilişi 20 Nisan 1920 yayınında *The Times* gazetesinin bir makalesinde şu şekilde aktarılmaktadır. "Fransız prestiji büyük yara aldı. Güney Bölgesi'nde bulunan Fransızlar geri çekilerek Fransa'da ve Hıristiyan dünyasında büyük bir infial yarattı⁸⁹." *Sebilürreşad* gazetesi ise Fransızların Güney Bölgesi'nden çekilişini 3 Şubat 1920 yayınında "Maraş ve Antep'in Kahramanlıkları" başlığıyla veriyordu. Gazete, Maraş ve Antep ahalisinin gösterdikleri kahramansı mücadeleyi "Tüm Osmanlı halkının kalplerini hoşnut etti" olarak aktarıyordu⁹⁰.

⁸⁵ **Hâkimiyet-i Milliye**, 16 Şubat 1920, Sayı No:9.

⁸⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, 16 Şubat 1920, Sayı No:9.

⁸⁷ Bağdatlılar, **a.g.e.**, s.96.

⁸⁸ **Hâkimiyet-i Milliye**, 16 Şubat 1920, S No:9.

⁸⁹ **The Times**, 20 Nisan 1920, s. 13.

⁹⁰ **Sebilürreşad**, 3 Şubat 1920, C 18, S 467.

SONUÇ

İngiltere ve Fransa Mondros Ateşkes Anlaşması'nın 7. maddesine dayanarak Güney Bölgesi'ni işgale girerken; 12. madde ile bu bölgede yürütmeyeceği işgalin kolaylıkla işlenmesi için hükümetle kurulacak resmî haberleşme dışındaki haberleşmeye sansür uyguladılar. Fakat Fransız ve İngiliz kuvvetleri 12. maddenin aksine hükümetle kurulacak resmî haberleşmenin dahi gerçekleştirilmesine izin vermediler. Nitekim bölgeler arasında iletişim kopukluğu ve hükümetle kurulacak iletişimin yok edilmesi İngiltere ve Fransa'nın işlerini sessizce yürütebilmesini sağlayacaktı. Böylece haberleşme yoksunluğu ile bölge ahalisinin hissi duygularının kabarmasının önüne geçilebildiği gibi kendilerine karşı tehdit edici bir başkaldırı ile karşılaşmayacaklardı. Bölgenin dış dünyayla bağlantısını kesmek isteyen işgalci güçler, sansür işlerinde bölgeyi iyi tanıyan ve haberleşmenin hangi güzergah üzerinden yapıldığını bilen veya öngören Ermenileri kullandılar. Haberleşmeye uygulanan sansür aynı şekilde basın ve yayın organlarına da uygulandı. Halkın doğru ve tarafsız bir şekilde fikir edinme hakkını çiğneyen işgalciler, yayınların filtrelenerek çıkmasını kendi gelecekleri için isabetli gördüler. Böylece kendilerine yönelik bir kamuoyu oluşmasının da önüne geçmiş oldular.

Güney Bölgesi'nin işgali bölgede haberleşmeyi bir kat daha önemli kılmaktaydı. Hükümetle kurulan bağlantı ile birlikte bölgeyi işgal eden güçlere karşı ortak hareket etmek şarttı. Ancak sansür sebebiyle hükümetle dahi resmî işlerin haberleşmesi yapılamamaktaydı. Bölgeyi ilk işgal eden İngiltere ilk iş olarak haberleşmeye sansür uyguladı; ancak İngiliz askerlerinin uyguladığı sansür kendilerini burada kalıcı görmedikleri için çok da sıkı değildi. Suriye İtilafnamesiyle Güney Bölgesi'ni İngiltere'den devralan Fransa, burada kalıcı olabileceğini düşünerek haberleşmeye yoğun bir sansür uyguladı. Tabiidir ki vatanını düşmana karşı korumaya çalışan bölge ahalisi, haberleşmenin gerekliliği üzerinde durarak Fransızları ve onların şımarttığı Ermeni istihbaratını atlatmaya çalışarak Sivas ile bağlantı kurmanın yollarını aradı. Bu, bazen kurulan gizli dernek üyeleri ile bazen şifreli konuşmalarla bazen de haberleşmenin sağlandığı noktaların değişmesiyle gerçekleşiyordu. Ayrıca bölgede bulunan yetkililerin kendi haberleşmesine de sansür koyduğunu görmekteyiz. Fransızların Urfa bölgesini işgal etmesi nedeniyle; bölge yetkilileri Diyarbakır, Bitlis ve Elazığ ile haberleşmenin yapılmamasını ya da gerçekleşecek haberleşmenin farklı güzergah yolları ile yürütülmesini istiyorlardı. Bu, buhran günlerinde gizli ve hayati bilgilerin işgal güçlerinin eline geçmemesi için alınan meşru bir önlemdi.

Fransızların haberleşmeye uyguladığı sansüre rağmen çeşitli zorluklarla iletişimi sağlayan Güney Bölgesi'nin ahalisi ve mücadele liderleri, Sivas'tan alınan direktiflerle düşmanı vatanlarından atmak için topyekün bir mücadele içine girdiler. Maraş'ta başlayan çatışmalar ve lehimizde gelişen olumlu gelişmeler diğer Güney illerine de tesir ederek oralarda da başarılı ve çetin muharebelere sahne oldu. Sonuç olarak burada tutunamayacağını anlayan Fransa bu bölgelerden çekilmeye başladı. Böylece topraklarını koruma yolunda canlarını hiçe sayan Güney Bölgesi'nin ahalisi, işgalci güçlerin azınlık gruplarını kullanarak kendilerine nüfuz alanı yaratma planını suya düşürmüş oldu.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA., BEO.: Babıali Evrak Odası, Defter No: 4550, Gömlek No: 341195.

BOA., BEO.: Babıali Evrak Odası, Defter No: 4605, Gömlek No: 345373.

BOA., DH.EUM.AYŞ.: Asayiş Kalemi Belgeleri, Defter No: 35, Gömlek
No: 10.

BOA., DH.EUM.AYŞ.: Asayiş Kalemi Belgeleri, Defter No: 74 Gömlek
No: 91.

BOA., DH.EUM. 6. ŞB.: Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Altıncı
Şube, Defter No: 48, Gömlek No: 97.

BOA., DH.İUM.: Dahiliye Nezareti İdare-i Umumi Evrakı, Defter No:
20-22, Gömlek No: 14-12

BOA., DH.İUM.: Dahiliye Nezareti İdare-i Umumi Evrakı, Defter No:
20.23, Gömlek No: 14.042

BOA., DH. ŞFR.: Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı, Defter No:649, Gömlek
No: 45.

BOA., DH. ŞFR.: Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı, Defter No:653, Gömlek
No: 63.

BOA., MV.: Meclis-i Vükela Mazbataları, Defter No: 217, Gömlek No: 137.

Gazeteler

Anadolu'da Yenigün

Diken

Hâkimiyet-i Milliye

Sebilürreşad

The Times

Tetkik Eserler ve Makaleler

Abadi, **Türk Verdünü Gaziantep (Antep'in Dört Muhasarası)**,
Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları, Gaziantep 1959.

Akbıyık, Yaşar, **Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.

Akyüz, Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu 1919-1922**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1975.

Aslan, Kadir, **Millî Mücadelede İlk Kurşun ve Dört Yol**, Dört Yol Belediyesi Yayınları, Hatay 2008.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, 1. Cilt, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.

Aybars, Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1986.

Bağdatlılar, Adil, **Uzunluk İstiklal Harbi'nde Kahramanmaraş**, Kervan Yayınları, İstanbul 1974.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi**, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 130, İstanbul 2013.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1918-1919) II**, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No:61, Ankara 2003.

Çelik, Kemal, **Millî Mücadele'de Adana Havalisi (1918-1922)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Ener, Kasım, **Çukurova'da Kurtuluş Savaşı'nda Adana Cephesi**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

Erim, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları)**, 1. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1956.

Eyicil, Ahmet, "İşgal Döneminde Fransız ve Ermenilere Karşı Maraş Mücadelesi", **Millî Mücadelede Güney Bölgesi Sempozyumu, Gaziantep, 25-27 Aralık 2013**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, ss.57-81.

Gökbilgin, M. Tayyib, **Millî Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1959.

Gökhan, İlyas, Koç, Kemallettin, **Tarihî Coğrafyası ve Kültürü ile Türkoğlu**, Öncü Basımevi, Ankara 2009.

Gönen, Cengiz, **Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı Maraş**, Lazer Yayınları, Ankara 2005.

Güllü, Ramazan Erhan, “Millî Mücadele’de Güney Cephesi’nde Kılıç Ali Bey’in Faaliyetleri” **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 16, S 2, Gaziantep 2017, ss.490-507.

İstiklal Harbimizde PTT, Gökçe Ofset, Ankara 2009.

Kalyoncuoğlu, Zeynep, “Antep’te Kuvayimillîye’nin Oluşumu”, **Millî Mücadele’de Güney Bölgesi Sempozyumu, Gaziantep, 25-27 Aralık 2013**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, ss.761-794.

Korkmaz, Ender, “Mondros Mütarekesi Döneminde Sansür”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S 19-20, İstanbul 2011, ss.29-55.

Lohanlızade Mehmet Nurettin, **İstiklal Sevgisinin Abidesi Gaziantep Müdafası**, Gaziantep Kültür Derneği Kitap ve Broşür Yayınları, Gaziantep 1974.

Özalp, Yalçın, **Gazilerin Dilinden Millî Mücadelemiz**, Semih Ofset Yayıncılık, Ankara 1986.

Özçelik, İsmail, **Millî Mücadele’de Güney Cephesi Urfa (30 Ekim 1918-11 Temmuz 1920)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

Özkaya, Yücel, **Millî Mücadelede Atatürk ve Basın**, Yenigün Basın ve Yayıncılık, İstanbul 2001.

Öztürk, Ayhan, **Millî Mücadele’de Antep**, Geçit Yayınları, Kayseri 1994.

Pamuk, Bilgehan, **Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009.

Tansel, Selahattin, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, 2. Cilt, MEB Yayınları, İstanbul 1991.

Ursavaş, Ali Saip, **Kilikya Dramı ve Urfa’nın Kurtuluş Savaşları**, çev. Hüseyin Işık, Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.

Ünler, Ali Nadi, **Gaziantep Savunması**, Kardeşler Matbaacılık, İstanbul 1969.

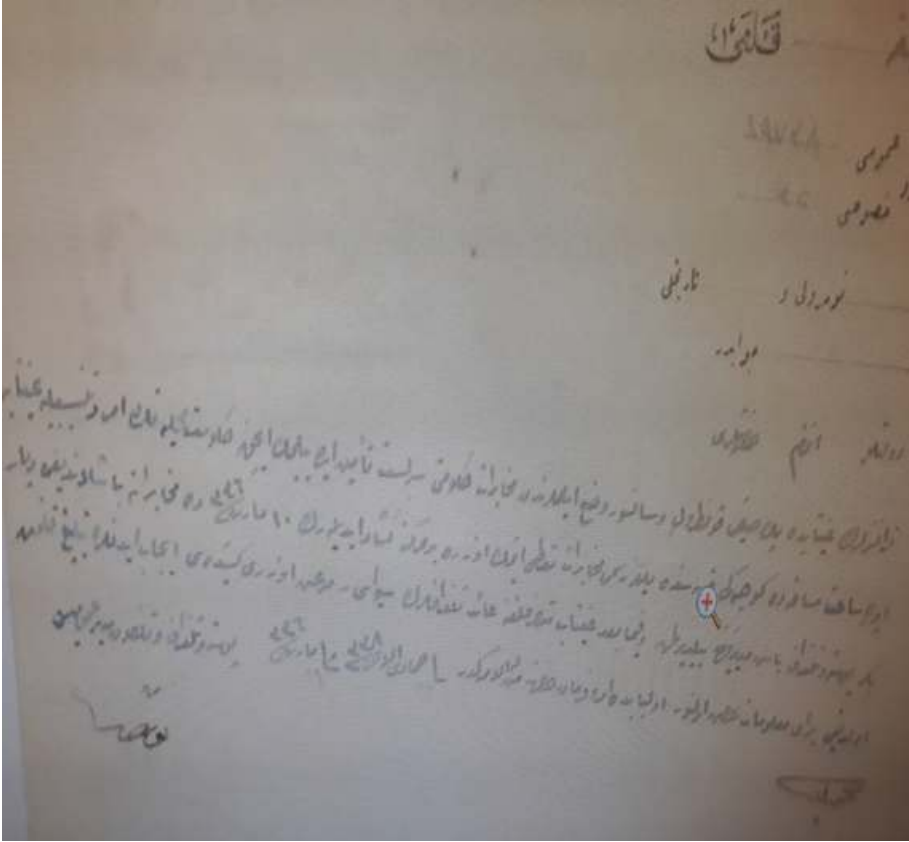
Yakar, Serdar, **Maraş Millî Mücadelesinde Şeyh Ali Sezai Efendi**, Öncü Basımevi, Ankara 2012.

Yetişgin, Memet, “Osmanlı Çöküş Sürecinde Güney Bölgesi’ne Yönelik Paylaşım Projeleri”, **Millî Mücadelede Güney Bölgesi Sempozyumu, Gaziantep, 25-27 Aralık 2013**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, ss.715-743.

Yetişgin, Memet, “Ermenilerin Maraş’tan Ayrılmaları 1920-1922”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 20, S 58, Ankara 2004, ss.65-82.

EKLER

Ek-1: Fransızların Antep'te sıkı kontrol ve sansür uyguladıklarından, resmî muhaberatın Göçeği köyünde kurulan merkezle Sivas-Maraş üzerinden yapılmasına dair. (BOA.:(DH.EUM.AYŞ.) Dahiliye Nezareti Asayiş Kalemi Belgeleri, Defter No: 35, Gömlek No: 10.)

Ek-2: Urfa Telgrafhanesinin Fransız askeri tarafından işgal edildiğine ve muhaberata sansür koyduğuna dair. (BOA.: (DH.İUM.) Dahiliye Nezareti İdare-i Umumi Evrakı, Defter No: 20-22, Gömlek No:14-12)

